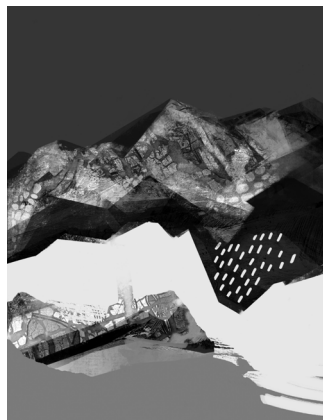

KISS NOÉMI – MENYHÉRT ANNA – NAGY GABRIELLA –
BALÁZS IMRE JÓZSEF

HERVAY GIZELLA – KÖLTŐ VAGY KÖLTŐNŐ?

Kiss Noémi: Jó estét kívánok mindenkinek, aki a rossz idő ellenére is eljött ma hozzánk, illetve mindenkit üdvözlünk, akit érdekel Hervay Gizella életműve. A *Rózsaszín Szeműveg* sorozat hetedik alkalma ez, immár hét szerzővel foglalkoztunk, 20. századi írónőkkel, költőnőkkel. Arra vagyunk kíváncsiak, hogy megéri-e olvasni ezeket a szerzőket, hogy miket írtak, ezek a dolgok miért érdekesek nekünk ma, és hogyan befolyásolhatják esetleg a kortárs női irodalmakat, vagy hogy a mai irodalom felől nézve érdekeseke-e az ő szövegeik. Itt különböző vélemények szoktak elhangzani, nagyon kíváncsiak vagyunk a közönség véleményére is, tehát nyugodtan közben is lehet már hozzászólni, jelentkezni, illetve a végén szoktunk vitatkozni. Bemutatnám a mai este résztvevőit: Balázs Imre Józsefet, aki a szakértője Hervay Gizellának, egy könyvet írt ugyanis Hervay Gizelláról, amelyik a Kriterion Könyvkiadónál jelent meg 2003-ban, tehát most már hét évvel ezelőtt. Nagy Gabriellát kértük meg, hogy tartson velünk ma, és olvassa el Hervay Gizella verseit, írásait és gondolkozzon róla velünk együtt. Menyhért Annát is bemutatnám, aki az alapító társam ebben a sorozatban Radics Viktória mellett, akivel elkezdtük ezt a sorozatot; Viktória most Belgrádban él és dolgozik, úgyhogy nem tud itt lenni.

A *Rózsaszín Szeműveg* sorozat keretén belül, 2010. május 18-án, Budapesten, a Nyitott Műhelyben lezajlott beszélgetés szerkesztett változata. A beszélgetés hanganyagát lejegyezte Sárkány Dorottya és Balázs Imre József.

**...Hervay sokkal
modernebb ilyen szem-
pontból, hogy ő inkább
vállalja saját nőiességét
vagy személyességét...
tehát pontosan azokat
a dolgokat, amik
Nemes Nagy Ágnesnél
elfojtásokként
maradnak fent.**

Miért azt a címet adtuk a mai estének, hogy „*Költő vagy költőnő?*” Azért, mert ez egy idézet. Van a Hervay-szakirodalomban egy gyakori kifejezés, mely szerint azok a kötetek jók igazán, amikor már „költőnőből költővé érik”, amikor a nőies mázt, vagy ahogy Pomogáts Béla mondja, egy szecessziós nyelvet levetkőz Hervay, a korai balladai vagy népies költészetet is, és akkor lesz igazán jó, amikor tőmondatokban vagy nagyon intenzíven, sűrítetten szólal meg, ez a *Tőmondatok* című kötetének korszaka, és az *Úrlap* és aztán a későbbi verseskötetei, versei tartoznak ide.

Aztán nagyon érdekes még, hogy miért ismert Hervay Gizella – szerintem az olvasók többsége onnan ismeri, ahonnan egyébként én is ismertem őt: a Kobak és a piros autó meséje. Kobakról tudható, hogy a költőnőnek a kislánya volt, és vele együtt mintegy közösen írják ezeket a történeteket, és ebből három könyv keletkezett.

Felírtam magamnak kérdéseket, amik engem különösen érdekeltek Hervay művei kapcsán, és mivel én vagyok a moderátor, ezért ezeket fogom feltenni nektek, de szeretném, ha majd ti is kérdeznétek az életművel kapcsolatban. Most nem azzal a kérdéssel kezdeném, hogy megérintett-e titeket az az irodalom, amit olvastatok – mindig ezzel szoktunk kezdeni. Most az érdekelne, mivel mindannyian foglalkozunk kritikáirással, és szerintem jól ismerjük a hatvanas-hetvenes-nyolcvanas évek magyar költészetét, hogy szerintetek Hervay Gizella beleférne-e ebbe a kánonba? Mondjuk Tandorival, Oravecz Imrével, Petrivel egyazon keretbe – nagyjából ők azok, akikkel párhuzamosan jelennek meg a kötetek. Vagy pedig van egy kolonizált irodalmunk, ez az erdélyi irodalom, és akkor toljuk oda vissza Hervay Gizellát, ott ő érdekes lehet, de igazából ezek a versek semmi eredetit, semmi újat nem tudtak most mutatni nekünk, mert hogy nekünk van Tandorink, Oravecz Imrénk és Petri Györgyünk.

Nagy Gabriella: Hát szerintem teljesen egyértelműen ott kéne lennie, és csodálkozom is, hogy nem jár többet nekem sem a fejemben, mert valahogy tényleg nincs a képben. Furcsa is, hogy miért. Ahogy most újraolvastam őt, egyértelmű volt, hogy egy jelentős életműről van szó, egy olyan hangról, ami megkerülhetetlen. Nem gondolom, hogy irodalmi csoportokhoz, iskolákhoz kéne sorolni, saját jogon, magányosan is megkerülhetetlen. Én a nyolcvanas években ismertem meg a költészetét, '83-ban, amikor a *Lódenkabát Keleteurópa szegén* című könyve megjelent, ez az utolsó, a halála után egy évvel megjelent könyve. Akkoriban mindent megvásároltam, ami felkeltette az érdeklődésem, nagy éhség volt bennünk az olvasásra. Megnéztem a polcomon, hogy kik azok a női költők, akiknek a könyveit akkortájt megvettem: Rakovszky Zsuzsa, Pinczési Judit, aki ugyancsak kiváló, jelentős és szintén elfelejtett költő, és Hervay Gizella. Ezek nekem nagy élmények voltak, emlékszem, még unalmasabb előadásokon is az ő könyveiket olvastam a főiskolán vagy az egyetemen.

K. N.: Megindoklod, Gabi, csak pár szóban, hogy Hervay akkoriban miért volt számodra érdekes?

N. G.: Hervayt sokat olvastam egy időben, és döbbenetes élmény volt. Nyilván nagyon fiatal voltam, kortól és érzékenységtől is függ ez a típusú vonzalom egy tragikus sorsú költő(nő) költészetéhez. Érdekes probléma egyébként, talán később érdemes volna erről még beszélni, hogy egy ilyen életesemény hogyan tud visszafelé is áthatni egy életművet... De akkoriban ezért érdekelt. Ugy emlékeztem, hihetetlen katartikus volt, de most nem ezt éreztem.

Balázs Imre József: Azt talán el lehetne itt mondani, hogy vannak állomások ebben az életműben és az életútban is, tehát hogy Hervay 1976-ban áttelepül Magyarországra – korábban megjelenik Erdélyben négy könyve plusz a Kobakmesék, és igazából annak, hogy mi látható belőle utólag, azt gondolom, hogy van valamiféle összefüggése azzal, hogy mondjuk a hetvenes évek közepéig, amit Erdélyben írtak, abból nagyon kevés dolog és elég esetlegesen került át a magyarországi kritikába. Hervay esetében látható, hogy a hetvenes évek második felében megnövekszik a recenziók száma, az Erdélyben megjelent könyvekről írott recenziók száma is, és lehetne az egy külön téma persze, hogy kik milyen szempontok szerint írnak ezekről a könyvekről a hetvenes-nyolcvanas években. De az egyértelmű, hogy a Hevay magyarországi ismertsége és a róla írott recenziók száma a Magyarországra történt áttelepülése után megnő, és akkor, a hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján azt lehet mondani, hogy minden könyvről elég sokan írnak, minden könyvről egyenként 4-5 recenzió jónevű kritikusoktól megjelenik jó lapokban. A kérdéssel kapcsolatban, hogy mi a helyzet Hervay és Petri vagy Oravecz vagy a többiek viszonyával, az az érdekes, hogy szerintem Hervaynak az életművéből az a réteg, amelyik leginkább köthető ehhez a Petri, Oravecz, vagy tágítsuk ki kicsit, Nemes Nagy, Orbán Ottó-vonulathoz (bár nem egészen ugyanarról van szó), az a Romániában írott könyveiben a legerősebb, tehát az *Úrlap* és a *Tőmondatok* idején, vagyis a hatvanas évek legvégén, hetvenes évek elején írott verseiben. Ezek azok a versek, amelyekre leginkább jellemző a nyelvi önreflexió, tárgyiasság, ami a kanonizációban nagyon fontos szemponttá vált. Miután átjön Magyarországra, a *Lódenkabát* kötet és a többi megírása idején már másként ír, az egy nagyon erős, katartikus, tragikumba hajló, archaikusabb sirató nyelv. Kemény tragédiák történnek ebben az élettörténetben: meghal az egyetlen fia, meghal a volt férje, Szilágyi Domokos, akihez nagyon erősen kötődött. Egy egész kötetet ír róluk, és ezeknek a haláleseteknek a feldolgozása, ez a gyász munka vetül ki a *Kettészelt madár* című könyvében. Tehát onnantól nyelvi egy másfajta költészet épül fel, de a Noémi kérdése szerintem nem erre vonatkozott. Hogy az *Úrlap* és a *Tőmondatok* és mondjuk a *Zuhanások* erősen köthető ehhez a vonulathoz (Petri, Oravecz, Tandori, Orbán Ottó), az számomra egyértelmű.

K. N.: Igen, ezt szépen meg is írod a Hervay-könyvedben, de aztán, hogyha keresi valaki Hervaynak a recepcióját, akkor nem mondhatjuk, hogy ő ma benne van az irodalmi kánon első vonalában. Tehát igazából arra szeretnék kilyukadni, hogy miközben teljesíti ez az életmű a nyelvi fordulatot, és így mondjuk Kulcsár Szabó Ernőnek az irodalomtörténetébe simán belekerülhetett volna Hervay Gizella, teljesíti az elvárásrendszert, és mégis kiesik. Én kicsit Paul Celan hermetikus és ironikus versei felől is olvastam őt (hatvanas évek bukovinai emigráns költészete), és bár ezt nem is nagyon említet a könyvedben, de hát egyértelmű, hogy a *Tőmondatok* '68-ban, illetve az *Úrlap* 1973-ban teljesen a Celan hatása alatt íródott, még a szóképek, amiket használ, a szófordulatok is egy az egyben őt idézik, és biztos, hogy ismerte.

B. I. J.: Igen, mottót is beiktat Celantól az egyik könyvébe.

K. N.: Romániában ismert volt tehát Celan (Csernovicban született, és több évig Bukarestben élt), és visszatérve a kánonra, elmondható, hogy emiatt is mondjuk Rakovszky Zsuzsához képest sokkal jobban illeszkedik Hervay a nyelvi fordulat költészetéhez, vagy egy újhordas, esztétizáló költészetéhez képest.

Majd ezen a vonalon induljunk el, és erről is gondolkozzunk még, de most Anának adnám át a szót.

Menyhért Anna: Ehhez kapcsolódik valami, amit meg akartam kérdezni. 1987-ben találkoztam először Hervay Gizella nevével, 1987-ben, mikor én negyedikes gimnazista voltam, és OKTV-re (Országos Középiskolai Tanulmányi Verseny) készültem, ahol Szilágyi István volt az esszétema, a *Kő hull apadó kútba*. Akkor néztem utána a Forrás sorozatnak, első Forrás-nemzedéknek, hogy kik tartoznak ehhez, és akkor ott volt ez az egyetlen nő, az összes Forrás-nemzedékben, amikor felsorolásokra került a sor, ő volt nő egyedül. Ezt akartam megkérdezni, hogy ha komolyan vesszük a Forrás-nemzedékek fogalmát, mihez képest, miben újak ők. Az viszont soha nem szerepelt azokban az írásokban, amiket én akkor olvastam, hogy mi a viszonyuk az akkori magyarországi, kortárs szerzőkhöz, nem volt ez összekötve, hanem inkább az volt a fókuszban, hogy létezik ez a csoport, és óróluk beszéljünk csoportként. Most, amikor olvastam Hervayt, valamiért nem tetszett. Nagyon érdekes, mert az első könyve tetszett, ami leghátulra került a gyűjteményes kötetben, hogy mintha le kellene tagadni, mintha nem is lenne. Éreztem benne egy nagyon friss hangot; persze voltak mozgalmi versek is, de ott volt egy nagyon erős hang is. És utána még az *Előszó* tetszett, a *Tőmondatokból...* A nagyon-nagyon tragikus, utolsó könyvek nekem nem tetszettek. És akkor kezdtem gondolkodni azon, hogy tulajdonképpen milyen ez a nyelv, hogy hova köthető, és hogy nő kortársak közül ki van ekkoriban Magyarországon, hogy például Beney Zuzsa mikor született,¹ vagy Takács Zsuzsa,² vagy Gergely Ágnes,³ tehát én efelől nézném, nem Tandori meg Oraveczi vagy a Forrás-nemzedék nagy férficsoportja felől. Nekem csupa kérdésem van igazából, és az is kérdésem, hogy mint személy milyen volt ő? Szerintem erről is beszéljünk, mert a visszaemlékezésekből is kirajzolódik egy kép – van egy könyv Szilágyi Domokosról például, *A költő (régi és új) életei*, és nagyon sokan mondják benne, hogy ez a Gizi borzalmas, a Szilágyi Domokos édesanyja például mindehért őt okolja. Léteznek visszaemlékezések, amikből szívesen föl is olvasnék, mert nagyon durva, és a családtól független emberek is beszélnek róla. Érdekel tehát, hogy milyen volt ez a nő, és még egy dolgot nagyon szeretnék mondani, kérdésen kívül, hogy a mesekönyv, a *Kobak könyve* viszont iszonyú jó szerintem, és az én kisfiam soha egyetlen másik könyvvel nem nevetett ennyit, mint amit ezen nevetett, folyamatosan végig nevet rajta, és nagyon-nagyon tetszik neki.

B. I. J.: A *Kobak könyve* egyértelműen remekmű. De szerintem „kisfiús könyv”, nekem két lányom van, és én nagyon szeretem, a kislányaim annyira nem. Talán az autók az egyik magyarázat. De hogy is volt az első morfondírozásod?

M. A.: Hát hogy a Forrás-nemzedékek...

B. I. J.: Igen, a Forrás-nemzedék. A nők és a Forrás-nemzedékek viszonya kapcsán mondanám, hogy Balla Zsófia jön még szóba a hatvanas évek végétől, meg kicsivel később még van egy Adonyi Nagy Mária nevű szerző, akinek talán két kötete jelent meg, és aztán kicsit le is állt, ez az egyik oka annak, hogy ő kevésbé ismert. Balla Zsófiáról azért tudnak az emberek. De tényleg nem volt sok nő, és hogyha az ember megnézi a recepciót, amit én a Hervay-kismonográfiának az egyik utolsó fejezetében próbáltam is nézni, hogy akkor hogy működött ez, hogy mit szerettek Hervayban, akkor látszik, hogy próbálták őt beleszorítani a recepció révén egy normatív női szerepbe, hogy ne hogy már ilyen intellektuális verseket írjon, mert az nem jó, mert ahol szélsőséges képi kapcsolások vannak, az olyan férfias, mondta az egyik kritika, és hogy ő azt szereti, amikor Hervay a var-

rótúkról ír vagy nem tudom kicsodákról, olyan nőies dolgokról. Ami iszonyúan leegyszerűsítő, akárcsak az, amit idéztél, Noémi, hogy „költőnőből költővé válik”, ez is abszolút bántó, így utólag visszaolvastva...

K. N.: És mit tudsz arról, hogy Hervay hogyan reagált ezekre a kritikákra? Fontos volt neki, hogy benne legyen a kánonban, hogy nőként kanonizálják, egyáltalán érdekelte őt az irodalom mint intézmény? Elég szuverénnek tűnik nekem az ő figurája.

B. I. J.: Hát, ő nem volt elkényeztetve mondjuk díjak szempontjából vagy akár a kritikák szempontjából. Amikor meg áttelepül Magyarországra 1976 után, ugye az az állandó dilemmája, hogy akkor ő azért érdekes-e, mert Erdélyből jött, vagy azért érdekes, mert jó verseket ír. Akkor ugyanis pont volt egy konjunktúrája annak, hogy ha valaki Erdélyből jött, akkor arra úgy külön odafigyeltek, persze más szempontok szerint, mint általában.

De vissza a Forrás-nemzedékhez, és hogy hogyan viszonyul a magyarországi fejleményekhez. Két mondatban: ez nagyjából az '56 körül egyetemista fiatal szerzők csoportosulása, '56-ban Szilágyi Domokos is, Hervay is, Lászlóffy Aladár is, Szilágyi István is egyetemisták voltak. '56 nyilván Erdélyben is megrengette az ő életüket, tehát akik korábban elhitték volna, hogy esetleg tényleg jó lehet, ami történt a háború után, azok esetében is töréspont '56: az, hogy lecsukták az évfolyamtársaikat, tanáraikat meg a hasonló történetek, előrevetítette, hogy ez egy dezillúziós nemzedék lesz, és az is lett. Végül is az történt, hogy az ötvenes évek szocreál versei után a Forrás-nemzedék szerzői szabadverseket kezdtek írni, és hát egyáltalán modernizálták, vagy más értelmezésben visszavezették a költészet nyelvét oda, ahol József Attila, Szabó Lőrinc és a többiek abbahagyták. Persze a saját kortársaikra is figyeltek. Érdekes, hogy ami rekonstruálható abból, hogy ők kiket olvastak az akkori magyar költészetből, az arra mutat, hogy az ötvenes évek végén Nagy László, Juhász Ferenc nagyon megérintette őket, vannak történetek arról, hogy Szilágyi Domokos kézzel másolja a kölcsönkapott Nagy László-kötetet. Ez részben azért van, mert jó ideig nem lehetett Nagy Lászlót Romániában olvasni, tehát hogy ez egy nagy reveláció volt, tényleg ennyire le voltak zárva a határok. De hát azt gondolom, hogy tovább mentek Nagy Lászlónál, Juhász Ferencnél ezek a szerzők, lehet, hogy a kiindulópontnál ez nagyon fontos volt nekik, de T. S. Eliot aztán legalább annyira fontos Szilágyi Domokosnak, meg sok minden egyéb is. Úgyhogy én amikor a Hervay rokoníthatóságának lehetőségeit kerestem, akkor kínálkozott Nemes Nagy Ágnes, mert Hervay tőmondatai, lecsupaszított nyelve emlékeztet arra, hogy Nemes Nagy Ágnes hogyan gondolkodik a költészetéről. De Hervay alkatilag más, sokkal szenvedélyesebb, nem tudja és nem is akarja valószínűleg visszafogni azt, amit Nemes Nagy Ágnes visszafog. Nyilván Nemes Nagy Rilkét fordít, Hervay nem fordít Rilkét, satöbbi.

K. N.: Szerintem Hervay sokkal modernebb ilyen szempontból, hogy ő inkább vállalja saját nőiességét vagy személyességét... tehát pontosan azokat a dolgokat, amik Nemes Nagy Ágnesnél elfojtásokként maradnak fent. Illetve Hervay kortárs költőket fordít, míg Nemes Nagy Ágnes inkább századfordulósakat, a tízes-húszas évek német költészetét fordítja, az érdekli, ahhoz viszonyítja magát. Én csináltam egy táblázatot otthon, hogy mi az, ami szerintem teljesen ellentétes Nemes Nagy és Hervay között. Pontosán azért, mert mi Nemes Nagy Ágnes-sel indítottuk ezt a sorozatot, mikor őt elemeztük, akkor jöttünk rá arra, hogy mennyi elfojtás van az életművében, és hogy igazából ma már Nemes Nagy Ág-

nes azzal a kötetével a legizgalmasabb, ami az életműve után jelenik meg, amit hátrahagyott, amit végül nem égetett el, így fennmaradt, de nem küldte el folyóiratoknak, nem publikálta. Pontosan ezeket az elfojtásait próbálja meg, természetesen a saját nyelvével, de mégis odatenni, elmondani. És fantasztikus versek ezek a szexualitásról, szerelemről, testről, nő-férfi viszonyról, ami Hervaynál viszont explicit módon megjelenik, tudatos költői döntés. Szerintem nem is akárhogy! Menjünk most tovább: az érdekelné engem, hogy Anna és a Gabi mindketten azt mondják, hogy most nem volt katartikus élmény a Hervay-olvasat, de érdekelné, hogy miért... Szerintem akkor térjünk rá arra, hogy milyen ez az életmű, minekutána körbepuskáztuk nevekkkel, meg elmondtuk, elmondtad, Imre, hogy milyen ez a Forrás-nemzedék, ez ilyen belső, kicsit ellenzéki, Romániában születő magyar nyelvű költészet, amely mondjuk szembemegy talán azzal az elfogadott politikai költészettel, amely valószínűleg elég egyszerű volt, és a diktatúrát majmolta. Akkoriban voltak olyan költők, akik egy intenzív belső emigrációba kerültek, de mégis, talán Erdélyben is szokás, ahogy így elnézem az irodalomtörténetet, hogy voltak közösségek, nemzedékek, akik egymással kapcsolatban voltak, publikálhattak, tehát azért azt nem lehet mondani, hogy Hervay ne publikált volna. Tehát azért biztos, hogy kapott ő biztatást. Ez érdekelné most engem, hogy akkor miért is érdekes ő? Gabi, szeretném, ha elmondanád, hogy mi a különbség a korábbi olvasatod és a mostani között, és ha ez van, akkor miért.

N. G.: Újraolvasva ezeket a verseket az volt a tapasztalatom, hogy nem visznek el a katarzisig, vagyis nem oldoznak fel, nem emelnek fel, nem bocsátanak meg, nem szabadítanak fel. Egy rendkívül gyötrő élmény volt, és ezen elgondolkodtam. Elgondolkodtam, hogy mi is történt az ő életművében, és megismerve egyéb munkáit is azt gondolom, hogy egy eleve traumatizált életműről van szó, amelyet egy sajátos lelki szerkezet rendez. Hervay egész életét traumák sora jellemzi, ebből a tapasztalatanyagból táplálkozik. A háborútól kezdve a szülei válásáig, nagymamája neveli Budapesten, majd átkerül Romániába, ahol az édesanyja gondozásába kerül. Vannak lenyugvó szakaszok az életében, de a sorsát szélsőséges események alakítják. A második férjével, Szilágyi Domokossal elválnak, aztán elveszti nagy szerelmét, akihez a válás után is erős szálak fűzik, és egy évre rá a fiát. Lehet bármilyen edzett vagy stabil egy ember, mindez kibírhatatlan... A kérdésre válaszolva, hogy miért is nem volt katartikus élmény számomra. Amikor először olvastam, csak azt tudtam, hogy a *Lódenkabát Keleteurópa szegén* fontos nekem, hogy Hervay fontos, mert az történik velem, ami ővele. Nyilván nem, de így éreztem. Ő azért tudta az életét öngyilkossággal lezárni, megtenni ezt, mert nem bírta kiszabadítani a fájdalmat, nem bírta elemelni másik dimenzióba, és azt látom az utolsó versein, hogy nem is akarja, és engem mint olvasót ott hagy ebben a sötétségben, ebben a világtalan állapotban, hogy fogalmam sincs, hogy hol vagyok, mi történik. Ebben az értelemben nem ad és nem is adhat katarzist.

M. A.: Ez nagyon érdekes volt, mert olvastam egy esszét róla, Szilágyi Júlia írta, és a büntudatról ír, amit ő érez olvasás közben, és ez alapvető a traumaszövegek olvasásánál, az olvasók büntudata, főleg egy öngyilkos szerzőnél, az érzés, hogy nem tudok segíteni, és amit te mondasz, az egy az egyben erre utal, hogy traumaszövegeként kellene ezt olvasni. Engem egyszerűen nem szólított meg, az első könyve az igen, a második nem, az furcsa volt, a harmadik megint igen, és utána a siratókról úgy éreztem, hogy nagyon köznap, csak mondja, mondja, mondja, és nagyon tragikus is, de nem visz el sehova ebből az állapotból. Csak

listázza, és ehhez képest az első kötetben van például az a vers, ahol az öregasszony várja a fiát a háborúból – az nekem például nagyon erős volt... Szerintem politikai okok is vannak ebben, és én azt éreztem, hogy ebben a mai időpillanatban ez igazából annyira nem megszólítható, nem mond olyan sokat, és az első kötet viszont igen, de hát abban 1960-as versek vannak. (*Felolvassa a Háború után című verset.*) Szerintem ez iszonyú erős, és ehhez képest mondom, hogy a többi kevésbé. Van még néhány nagyon egyszerű, szerelmes, szomorú vers, szakító vers, amik szintén, s utána a többi az nekem túl sok volt.

K. N.: Ez a vers hányban íródott?

M. A.: '59-ben.

B. I. J.: '63-as a kötet, és az ötvenes évek végéről, hatvanas évek elejéről valók a versek benne.

K. N.: Szerintem ez a Paul Celan *Halálfügájának* az átírása... Eredetileg *Haláltangó* volt, és román nyelven jelent meg...

B. I. J.: Egyébként azt fontosnak tartom, a mai Hervay-olvasatok kapcsán, hogy most egy olyan helyzet van, hogy valamennyire lehet követni azt, hogy emberek milyen verseket olvasnak, például feltesznek a blogjukra verseket, és nekem ez nagyon jó, hogy azt látom, hogy elég sok Hervayt tesznek fel...

K. N.: Igen, ezt én is megnéztem, főként női tematikus blogokban sokszor felbukkan.

B. I. J.: Tehát ez azt jelenti, legalábbis nekem, mert én nagy szurkolója vagyok ennek az életműnek, hogy van egy olyanfajta megnyílása azért ennek a költészetnek, fiatal olvasók felé is, ami azt jelzi, hogy működőképes szövegek vannak benne. Én hogyha majd felolvashatok egy verset, akkor a *Levél helyett* című verset fogom választani...

M. A.: De előbb mondd el azt is, hogy miért került az első kötet anyaga, amiből felolvastam, a gyűjteményes kötet végére?

B. I. J.: A történet az, hogy van ez a gyűjteményes kötet, *Az idő körei*, amit 1999-ben én raktam össze, ifjan és bohón, és az volt a párhuzam számomra, hogy az Ady-összesekben az első két kötet anyagát a végén szokták közölni. Két dologgal indokoltam ezt az utószóban: egyrészt azzal, hogy amikor Hervay 1978-ban összerakott egy válogatott verseskönyvet Magyarországon, *A mondat folytatása* címmel, akkor az addigi életművét összegezte, és ebben a válogatott kötetben egyetlen vers sem bukkan fel az első kötetből. (Egyébként ez szerintem részéről egy rossz döntés volt bizonyos értelemben, tehát az nekem is nagy kedvenem, amit Anna most felolvasott.) Egy másik nyoma az első kötethez való viszonyának egy Huszár Sándor által készített interjúban van, ahol arról beszél, hogy hogy is volt az ő pályakezdése és az első kötete, és akkor azt mondja Hervay, hogy azt az első kötetemet valahová úgy eltettem, hogy nem is találom, de nem is baj. Tehát ő maga szerette volna ezt elfedni, elfelejteni.

N. G.: Mikor volt az, amikor ifjú költőként kellett neki szerkesztenie?

B. I. J.: Egészen ifjan, '57-ben, az *Ifjúmunkás*nál, tehát ő akkor húsz év körüli volt.

K. N.: Egyébként ez az érési folyamat nagyon jól látszik az életművén, Hervay Gizella azt mondja, hogy kívülről csöppent az irodalomba. Szeretett verseket szavalni, illetve „unalmában” népdalformában írogatott, aztán feladta az *Ifjúmunkás* szerkesztőségébe, és aztán tudatosan tanult meg verset írni. Látszik nagyon szépen a kötetein, ahogy eljut az avantgárdhoz meg a hermetikus lírához: minél több időt tölt mások verseinek az olvasásával, és nyilván közben ő is for-

dít és olvas, annál irodalmiasabb lesz a költészete. Tehát eltűnik nála a primer, népdalos, kicsit giccses, archaizálós hang, és aztán lesz belőle szerintem egy nagyon erős, korszerű költészet. De ő egy autodidakta tulajdonképpen, ha lehet ezt mondani, és szerintem ez annál érdekesebb, hogy nem lesz belőle kiművelt költő, hanem mindig ott marad a primer, elemi és közvetlen élmény, nekem azért tetszik Hervay, mert nem tanul meg annyira jól verseket írni. Ez mindenképpen érdekes, és a magány, a szenvedély az számomra teljesen autentikus, ha mondjuk összehasonlítom egy Nemes Nagy Ágnessel, akinél azért nagyon sok a műviség meg a műveltség, akkor itt Hervaynál ez nincs meg. Ha lehet ezt a régimódi kifejezést használni, én őt mindenképp egy autentikus költőnek tartom, aki a recepciójával sem tudott annyit foglalkozni, ami még mindig elég jó szélállás, de azért megkérdezem, hogy hová tűnt ő, miért nem került be a kánonba. Ha valakinek van is élménye, meg is tudja írni, nagyon korszerű lírát művel, és párhuzamba kerül a kortárs magyarországi magyar irodalommal, ki is tud bújni belőle, nemcsak az erdélyi irodalomtörténetben van benne, hanem egy időben Magyarországon is emlegetik, akkor hova tűnt? Mi az a pont, ahonnan őt vissza lehetne szerezni – és most ne a blogokról beszéljünk, hanem mondjuk a kilencvenes évek magyar irodalmi kánonjáról.

N. G.: Szerintem ez a dolog úgy működik, hogy vagy egy irodalmi csoportosulás tagja vagy vagy eszménye, vagy egy kánonba bevett szerzőnek az eszménye. Ha Hervay bekerül bármely jelentős irodalomtörténeti munkába, valószínűleg másképp alakult volna az utóélete.

K. N.: Vagy egy kritikusnak az eszménye.

M. A.: Szerintem korszakfüggő, attól, hogy melyik korszak számára mi párbeszédképes. Például itt van ez a vers: „lejárt óra a szemem / mindig ugyanazt látom / ketyegő haldoklók között / ez a feltámadásom // méhembem összedrótzott csontváz / kérdőjellel görnyed / kihordom földrengésjelző / népemet anyaföldnek”. A *Lódenkabát Keleteurópa szegén* című kötetben jelent meg. Ha most idehozza neked ezt egy kezdő költő, akkor ezt publikáld? Mert szerintem nem.

B. I. J.: Nekem a kanonizáció kérdéséről megvan a magam elképzelése, ezt meg is írtam a könyvemben, de előtte még mondanám Noéminek, hogy engem a blogok inkább meggyőznek a jelen érzékenységekről, mint az irodalomtörténeti munkák, és főleg azért, mert irodalomtörténeti munkákból túl kevés van. De működésben lehet, hogy meggyőzőbb, amit mondani szeretnék, a *Levél helyett* például nyelvkritika és szerelmes vers együtt. (Felolvassa a *Levél helyett* című prózaverset.)

K. N.: Ha már szerelmes verset mutattál, kicsit beszéljünk Szilágyi Domokos és Hervay kapcsolatáról. Ugye Szilágyi Domokos, Hervay Gizella és Szilágyi Attila egyazon sírban nyugszanak Kolozsváron, a Házsongárdi temetőben – de közben tudjuk, hogy Szilágyinak utána voltak még házasságai, kapcsolatai. Valahogy úgy érzékelem, hogy Hervaynak mégiscsak kitarított a szerelme élete végéig, hogy a válással nem szűnik meg az, ami összefűzi őket. Mindennek a fényében érdekel, hogy vajon az a fajta tragikum, ami megjelenik a Hervay-költészetben, a sötét, magányos, tragikus hangoltság, amelyet nagyon keveset látunk a magyar irodalomban, hogy ebbe mennyiben szólt bele a kapcsolatuk vagy az életút. Mennyiben olvasható ma Hervay Gizella úgy, mint aki egy tipikusan romániai életutat fut be, amelyben egy tragikus házasság is közrejátszott. Engem továbbra is a Hervay-életrajz érdekel nagyon, mert abból kevesebb is van a róla szóló könyvedben.

B. I. J.: Anna ígerte olyan emlékek, szövegek felolvasását *A költő életeiből*, amelyekben szó van ezekről a kérdésekről. Én egyetértek bizonyos értelemben azzal, amit Anna mondott, hogy a traumák szervezik a kései szövegeket és a velük kapcsolatos reakcióinkat, vagy azzal, amit Gabi mondott, hogy ezek az események végig is kísérik az életutat. Nem az az első tragikus esemény ebben az életútban, hogy meghal a gyermeke, vagy hogy nem sokkal előtte meghal a gyermek apja. Gyerekkorától kezdve jellemző rá a féltárvaság megélése, a hányódás. Amit a Szilágyi Domokos mamája az Anna által emlegetett írásban a Hervay szemére vet, igazából az, hogy ő nem volt képes arra, hogy egy tipikus anyaszerepet vagy a családi tűzhely őrzője szerepet eljuttasson, valószínűleg azért, mert nem nagyon voltak számára ehhez gyerekkori minták, ő maga sem úgy nőtt fel. Arról szólnak ezek az emlékek, hogy rendetlenség volt a házban, kosz volt, és minden, ami ehhez kapcsolódik.

Hang a közönségből: Ez arról is szólhatott, hogy Szilágyi Domokos édesanyja egy református lelkész felesége volt, és más rendhez szokott – illetve nem mellesleg Szilágyi Károlyné Hervay anyósa is volt.

M. A.: Látszik, hogy elfogult, igen. Arról ír többek közt, hogy megfogták az ő fiát, ennek a „férfiakkal egyenrangú életet folytató nőnek” könnyű volt a fiát „behálózni”, hogy a házasságról a szülők csak utólag értesültek, hogy Domokost Hervay „magához láncolta”, de nem volt arra képes, hogy a házasságukat elrendezze. Beteg idegzetéről, lobbanékonyaságról beszél, lényegében mindkettejük esetében. Vagy arról, hogy Hervaynak nem tiszta a múltja, vagyis hogy más férfiak is voltak az életében, és akkor szegény Domokos emiatt keresett volna az itálban orvosságot. Rossz háziasszonynak nevezi, aki nem biztosított férjének „tisztá hajlékot és meleg családi légkört”, amihez szokva volt, és a gyereket is rosszul nevelte, nem vitte például templomba. Ami viszont fontos talán, hogy mások is problémákról írnak: Dimény István például egy Méliusz Józsefnek szóló levélben arról ír, hogy Szisz negyvenfokos lázzal fekszik, orvos nem akar kimeni hozzájuk, és Hervay az utolsó huszonöt banisukkal telefonál neki. Amikor Diményék odamennek, áporodott levegőt, a beteggel együtt a bilin ülő gyereket találnak. Szellőztetés után a beteg átkerül a másik szobába, és az is kiderül, hogy nemcsak az utolsó huszonöt banisról van szó, amivel telefonáltak, hanem hogy aznap nem is ettek semmit, a gyerek sem. Itt már látszik, hogy nem csak anyósi elfogultságról volt szó. Amikor már átjött Magyarországra, akkor pedig már nem bírták őt az emberek. Baka István mondja róla, hogy olyan lehetett vele, mint József Attilával a többieknek. Anyyira súlyos eset lehetett? *A Kobak könyvéből* ez egyáltalán nem jön át. Aki ezt a gyerekkönyvet írta, az azért nem olyasvalaki, aki nem ad enni a gyerekeknek. Nekem ezért is furcsa az egész.

B. I. J.: Életkörülményekről is szólhat ez az egész – egy ideig például Bukarestben egy utcára nyíló bolthelyiségben éltek ők együtt hosszabb ideig. És azt sem hagynám ki, hogy Szilágyi Domokos sem volt egy egyszerű ember a maga hallgatagságával, pillanatnyi impulzusoknak engedelmessé életformájával.

K. N.: Gabi, beszéltél arról, hogy most nem jelentett számodra katarzist az újraolvasás, de azért ajánlhatnál valamit, ami szerinted ma fontos lehet ebből az életműből.

N. G.: Én azt gondolom, hogy mindenki találja meg a magáét. Számomra, ahogy mondtam, annak idején a *Lódenkabát*... volt az első emlékezetes Hervay-élmény, és az is hagyott a legmélyebb nyomot. Érdekes egyébként, hogy a *Levél helyett* olvasta fel most Imre, mert én is rátaláltam megint erre a szövegre, és

nagyon fontosnak gondolom. Az a képi és gondolati sűrítettség, szerkesztettség és lecsupaszított nyelv, mintha az idegszállait látnám, kiterítve a zsigereit, szerintem unikális. Nem is tudom, hogy van-e ilyen a magyar költészetben Pilinszky-n és talán még pár költőn kívül.

M. A.: Nagyon szentségtörő azt mondani, hogy lehet, hogy ki kellett volna húzni párat? Ha én lettem volna a szerkesztő, akkor biztosan kihagytam volna belőle.

N. G.: Közben eszembe jutott azért még valami: hogy kánon ide, kánon oda – de Szilágyi Domokos például benne van? Ezt csak azért vetem fel, mert valószínűleg sokkal tágabbak az összefüggések.

B. I. J.: Az, amiről Anna beszél, számomra leginkább az utolsó három Hervay-könyvre érvényes, szerintem is meg lehetne rostálni őket. Az viszont nagyon érdekes, hogy a nyolcvanas évek magyarországi kritikája kifejezetten szeretete ezeket a könyveket, szerintem egyfajta tematikus érdeklődés miatt. Egyrészt Erdély miatt, másrészt a tragikus női sors miatt, ami kibontakozik a kötetekből. Én a korábbi köteteit fontosabbnak tartom igazából, de volt Hervaynak magának is egy olyan igénye, hogy az itteniek nem tudják, hogy mi van otthon, el kellene mondani nekik, hogy ténylegesen mi van a Szilágyságban, és akkor ömlött belőle a mondanivaló, aminek volt egy erős dokumentumértéke.

K. N.: Ez elég nagy kérdés egyébként, hogy vajon miért van még mindig távolság az erdélyi és a magyarországi irodalom között. Te is beszéltél róla, hogy a Hervay utóbbi, talán nem annyira jó köteteit nagy sebességgel befogadta a kritika – de miért kell onnan eljönnie egy szerzőnek ahhoz, hogy felfigyeljenek rá?

B. I. J.: Arról nem szoktam rosszakat mondani, hogy a magyarországi kritika aktuálisan mire figyel és mire nem, retrospektíve viszont nagyon is érdekel és érdekeltek a folyamatok. Amikor Hervay átjött Magyarországra, akkor a népi irodalom vonulatában volt valamelyes hiány, amelyet pótolni lehetett határon túli szerzőkkel. Lehet talán mondani, hogy Hervayt is kisajátították-forma (igaz, hogy Csordás Gábor és mások is írtak róla), tehát én a kanonizációs mozgásokban valamelyest ezt is látom, hogy az irodalmi értékrendek között nem igazán volt és van átjárás.

Kéri Piroska: El kell mondanom itt Imréhez kapcsolódva, hogy én ismertem Gizit, és gépeltem is annak idején a verseit. Szomorú volt, úgy érezte, hogy amikor átjött, akkor őt mindenki tárt karokkal fogadta, s egy idő után azt mondták neki, hogy válasszon. Pedig ez a hetvenes évek vége volt. Ő meg azt mondta, hogyhogy válasszak, mikor nekem ez is, meg az is barátom. Számomra ez volt nagyon tragikus.

N. G.: De milyen ember volt ő, Piroska? A jelenlévők közül te ismerted őt személyesen is, mesélj kicsit róla!

K. P.: Én a KSH Könyvtárban dolgoztam akkoriban, és írógéppel gépeltem a dolgait. Ott volt egy kolléganőm, Vásárhelyi Juditnak hívják, nála lakott. Inkább annak lehetne tehát utánajárni, hogy hogyan élt itt ő, kikkel volt kapcsolatban, és interjúkat készíteni azokkal, akik akár ezen az oldalon, akár a másikon, még élnek, akár a Csoóriékkal vagy a Konrádékkal, akik őt akkor a keblükre ölelték.

M. A.: És ilyen tragikus alkat volt tényleg? Idegesítő volt?

K. P.: Nem volt egyáltalán idegesítő. Nagyon kedves nő volt. Kedves, de szomorú. El volt veszve Pesten. Egy hétig itt lakott, egy hétig máshol, és egyszer csak megszűntek a terek. Nem volt neki lakása, semmit nem kapott. Pénze sem volt. Úgyhogy ez egy ilyen értelemben vett gyökértelenség is volt. Erdélyből már

kiszakadt, a gyerek halála is elvágott szálakat – ő lenullázta az előző életét, s azt hitte, hogy itt új életet kezdhet. De nem tudott új életet kezdeni.

Kérdés a közönségből: Mennyire volt ő műzsája a Szilágyi Domokosnak? Ismerünk olyan műzsákat, akik nem alkotók, és ő meg számomra azért is nagyon pozitív figura, mert mint társ van jelen Szilágyi életében, alkotói értelemben is.

B. I. J.: Ez érdekes, mert mintha inkább fordítva lenne érvényes. Szilágyi Domokost sokkal gyakrabban vélem felfedezni Hervay-versekben, mint Hervayt a Szilágyi verseiben. Persze ebben az is benne van, hogy abban az időszakban, amikor ők házások voltak, tulajdonképpen Szilágyinak még csak a legelső könyve jelenik meg. Utána Szilágyi máris újraházasodott. Hervaynak is voltak fontos, ismert szerelmei a későbbiekben, ezeknek is utána lehetne még menni, ahogy Piroska is javasolja.

K. N.: Köszönjük szépen, hogy elfogadtátok a meghívást, köszönjük a közönségnek is a figyelmet. Az idén nem lesz több *Rózsaszín Szemüveg*, mert jön a nyár, és ősszel majd értesítjük a közönségünket arról, hogy kik lesznek azok a szerzők, akiket újraolvasunk.

■ JEGYZETEK

1. Beney Zsuzsa 1930-ban, Hervaynál négy évvel korábban született, első verseskönyve, a *Tűzföld* 1972-ben jelent meg. (szerk. megj.)
2. Takács Zsuzsa 1938-ban született, első verseskönyve, a *Némajáték* 1970-ben jelent meg. (szerk. megj.)
3. Gergely Ágnes 1933-ban született, első verseskötete, az *Ajtófélfámon jel vagy* 1963-ban jelent meg. (szerk. megj.)

